

DUŠKO KEČKEMET

Estetski i funkcionalni vidovi dalmatinskih primorskih naselja

Osim istaknutih, cijenjenih i zaštićenih umjetničkih spomenika graditeljstva, kiparstva i slikarstva, postoje na dalmatinskoj obali i spomenici jednako zanimljivi i vrijedni, koji izmiču našoj pažnji, a na žalost i našoj zaštiti. Stvarali su ih bezimena graditelji, a pomagao im je jedinstveni okoliš u koji su skladno uklopljeni. To su primorska naselja, na kopnu i na otocima, uglavnom malena, a rjeđe veća mjesta. Iako su obimom i brojem stanovnika malena, ipak nisu sela ruralnih značajki, već imaju osnovne karakteristike urbanih tvorevina, što im i pruža cjelovite i oblikovane fizionomije.

Nastala u sličnome prirodnome ambijentu, etnički u istoj sredini, sva se ta naselja međusobno ipak razlikuju i ne postoje ni dva koja bi se mogla međusobno zamijeniti, kao što mnoge suvremene gradove možemo poistovjetiti.

Priroda je odigrala presudnu ulogu u oblikovanju tih naselja, davši im potpuno drugi sadržaj i izgled od onih u unutrašnjosti. Istočna obala Jadrana ima oko 600 kilometara zračne linije, otprilike kao i suprotna jadranska obala, ali njezina prirodna obalna linija kopna i otoka iznosi deset puta više, preko 6.000 kilometara, s preko 700 otoka i otočića i oko 500 primorskih naselja.

U ovome ću se pregledu zadržati samo na primorskim naseljima srednje Dalmacije, otprilike od Zadra do Dubrovnika, izuzimajući veće gradove, zbog njihovih historijskih i urbanističkih specifičnosti.

Podrijetlo manjih naselja na dalmatinskoj obali različito je.

Antička naselja nisu ostavila kontinuiranoga traga. Većinom su porušena u vrijeme provala naroda i u njihovoj blizini nastala su kasnije nova.

Srednjovjekovna naselja s hrvatskim živiljem nastajala su podalje od obale, bilo na kopnu, bilo na otocima, zbog bolje zaštite od pomorskih gusara i zbog prevladavanja stočarske i ratarske privrede stanovništva.

Turska osvajanja Balkana pokrenula su u XVI stoljeću mnogobrojne izbjeglice koje se zaklanjaju u

mletačku Dalmaciju. Naseljuju kopneni dio Dalmacije, a u vrijeme mletačko-turskih ratova, naročito u XVII stoljeću, sklanjaju se i na obližnje otoke, gdje je stanovništvo bilo veoma prorijeđeno. Kako Turska nakon Lepantske bitke nije više predstavljala pomorsku silu, ne postoji opasnost s mora, pa nova naselja nastaju u XVI i XVII stoljeću uz samo more, u zaštićenim uvalama. Privučeni povoljnijim prirodnim položajem i pomorskom trgovinom, spuštaju se u ta naselja i stanovnici obližnjih kopnenih sela, koja otada nazaduju, a neka potpuno propadaju.

Tako su se dalmatinska priobalna naselja oblikovala, s jedne strane, pod regionalnim i starosjedilačkim mediteranskim i, s druge strane, pod doseljeničkim dinarskim utjecajem.

Mletačka uprava vršila je određeni društveni, pa i graditeljsko-urbanistički utjecaj u jadranskim gradovima s komunalnim upravama, dok je manja naselja zanemarivala i prepuštala samima sebi. Stoga privreda i razvoj tih naselja stagnira i nazaduje, sve do druge polovice XVIII stoljeća, kada im liberalizacija pomorske trgovine omogućava bolji privredni razvoj. Izvoz dalmatinskih poljoprivrednih proizvoda, naročito ulja, postaje veći, a također udio u pomorskoj trgovini. Pred kraj toga stoljeća Dalmacija ima ukupno preko 500 jedrenjaka i gotovo tri tisuće malih lađa. U to doba ona već broji 654 naselja, uglavnom primorskih sa oko 40.000 kuća i 257.000 stanovnika.

Kratkotrajna francuska uprava nastojala je unaprijediti privredu i opći razvitak tih krajeva, ali su pomorski ratovi, a naročito englesko-ruska blokada bili porazni i Dalmatinci gube gotovo sve svoje brodove što znači i kraj njihove pomorske trgovine.

Austrijska uprava nije se mnogo brinula za razvitak Dalmacije, ali je provela administrativnu organizaciju, naročito osnivanjem većeg broja okružnih, kotarskih i općinskih središta, što je uzrokovalo i daljnji razvitak nekih mjesta na obali. Stanovništvo se i dalje bavi poljoprivredom, ribarstvom i pomorstvom. Ali konkurencija parobroda zadala je teški udarac pomorstvu jedrenjaka.

Od presudne važnosti za privredu, opći prosperitet i za urbanistički razvitak dalmatinskih primorskih naselja bila je pojava bolesti loze, filoksere, na francuskim vinogradima. Dalmatinsko se vino sve više traži i izvozi od 1874. u Francusku. Naši poljoprivrednici krče maslinike i zasađuju svaki komadić zemlje, naročito u srednjoj Dalmaciji, oko Splita, na Braču, Hvaru, Korčuli i Visu, domaćom vinovom lozom, postižući urod i izvoz od 1,300.000 hl godišnje. Opći standard raste, grade se domaći brodovi, usavršavaju luke, razvijaju naselja. Dalmatinsko vino izvozi se uskoro i u čitavu Austro-Ugarsku Monarhiju.

Ali »vinska klauzula« kojom je dana prednost talijanskome vinu i pojava filoksere i na dalmatinskim vinogradima pod kraj stoljeća prekidaju naglo taj prosperitet, koji je trajao samo tri desetljeća, ali je uspio preobraziti izgled primorskih naselja.

U vrijeme prvog svjetskog rata zapušteni su već oboljeli vinogradi, stanovništvo osiromašeno da ih obnovi i zasadi otpornom američkom lozom, pa slijedi nagla masovna emigracija u Ameriku, gdje je uskoro iselilo preko polovicu za rad sposobnog stanovništva. Otada započinje demografsko nazadovanje primorskog i otočnog stanovništva, koje je do danas, osim većih gradova što su se naglo razvijali, opalo na polovicu i manje.

Ni agrarna reforma kojom je seljak dobio zemlju što je obrađivao nije mnogo pomogla krizi. U drugom svjetskom ratu pokrajina, a pogotovu naselja, ponovno su opustošeni, pa siromašno stanovništvo seli u velikom broju u Australiju.

Tek je socijalistički preobražaj zemlje spriječio daljnje nazadovanje i iseljavanje. Dovođenje tekuće vode i elektrike na otoke, gradnja cesta, naročito »Jadranske magistrale«, nagli razvitak turističke privrede i počeci industrije uzrokovali su novi nagli prosperitet stanovništva kopnenog i otočnog primorskog pojasa.

*

Prema nastanku možemo razlikovati nekoliko karakterističnih tipova jadranskih primorskih naselja:

Prvo su gradovi što su se razvili iz srednjovjekovnih komuna, često na antičkim položajima i s municipalnim tradicijama. Graditeljsku fizionomiju dobili su u srednjem vijeku i renesansi, a urbanističku utvrđujući se u vrijeme turskih ratova u sedamnaestome stoljeću (Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Hvar, Korčula, Dubrovnik).

Drugi tip tvore naselja što su ih oko plemićkog utvrđenog dvora oblikovale izbjeglice pred Turcima, stupajući u ovisni kolonatski odnos s vlasnikom dvora i zemalja (takva su kaštelanska naselja npr.).

Treći tip su naselja na koprenom dijelu primorja (naročito u predjelu između Biograda i Trogira, a donekle i u poljičkom i makarskom primorju) što su se pretežno oblikovala u vrijeme posljednjih tursko-mletačkih ratova u XVIII st. i nakon njih od izbjeglica iz unutrašnjosti. Ta su naselja sve do danas zadržala ruralni karakter, izrazito dinarski kontinentalni etnički pečat, govor, odjeću i običaje.

Četvrti tip jadranskog priobalnog naselja najčešći je i najkarakterističniji. Razvija se u prikladnim uvalama, u blizini starijih kopnenih naselja, a od stanovnika tih naselja i doseljenika izbjeglica pred Turcima. Ta naselja s dobrim lukama postaju važna u vrijeme razvitka pomorske trgovine u drugoj polovici XVIII, a naročito u vrijeme prosperiteta u drugoj polovici XIX stoljeća.

Za razliku od sela iz kojih dolaze, novi stanovnici daju svojim novim naseljima izrazito urbani, a ne ruralni karakter. Naselja su zbijenoga tipa, obično u prisoju, s istaknutim pročeljem prema luci, koja tvori urbanističko središte mjesta. Na otocima nastaju većinom na sjevernoj obali, jer su južne obale slabo zaštićene.

Graditeljske i urbanističke njihove značajke su trostruke. Starosjedioci ostavljaju pečat lokalne mediteranske tradicije. Novi došljaci unose vidne kontinentalne dinarske elemente, pretežno u gradnji stambene kuće, jer urbanističke tradicije nemaju. Razvijeno pomorstvo omogućava primanje civilizacije i graditeljskih i urbanističkih iskustava iz obližnjih i iz ostalih jadranskih i mediteranskih gradova, što naročito pridonosi urbanističkom oblikovanju i razvitku naselja.

Mijenja se i struktura stanovništva. Osim poljoprivredom i ribarstvom, stanovništvo se sve više bavi pomorstvom (brodogradnjom, brodovlasništvom, plovidbom i trgovinom), zanatstvom, administrativnim službama i radom u mladoj industriji (kamenolomi, tvornice sardina i dr.).

*

Građevni materijal kamena dao je osnovni pečat primorskim naseljima. Taj plemeniti i trajni materijal uvjetovao je solidnost gradnje i primjenu građevne tradicije.

Ranije gradnje suhoziđem, najčešće okruglih bunja i pravokutnih prizemnica, traju dugo, a nestaju u XVIII, a negdje tek u XIX stoljeću, općenitom primjenom vezivnoga maltera i obrađivanja kamena. To je omogućilo i dizanje kuća na kat i odjeljivanje gospodarskog dijela kuće u podrumu od stambenoga na prvome katu.

Stambena kuća ostaje uvijek pod utjecajem kontinentalne dinarske tradicije, razvijajući se, u skladu s višim standardom stanovništva. Obično se na kosome terenu oblikuje kuća s podrumom djelomično usječenim u živu stijenu i pristupom sa stražnjeg povišenog položaja na I kat. Sprijeda se ipak često gradi otvoreno stepenište do »sulara« ili »balature«, gdje su također vrata što vode u prostorije I kata. Kuhinja je najprije na tavanu, a dim izlazi kroz kamene krovne ploče, a kasnije se dograđuje kao malena prizemnica. Daljnjom diobom porodice gradi se još jedan kat. Prijelaz od kamenih ploča krova do crepova kanalicom odvijao se u razdoblju između dva rata, a primjena jednostrukih plošnih crepova »francuzica« uzela je maha nakon oslobođenja.

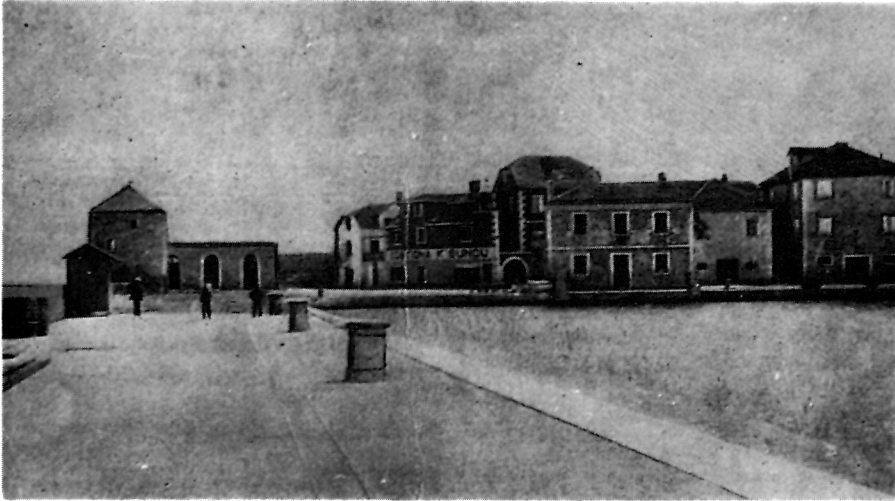
Uz kuću se gradi cisterna, pod terasom nad kojom je sjenovita odrina, ili pod kuhinjom. Od gospodarskih objekata spomenimo krušnu peć, tijesak za masline (toć) i za grožđe (turanj).

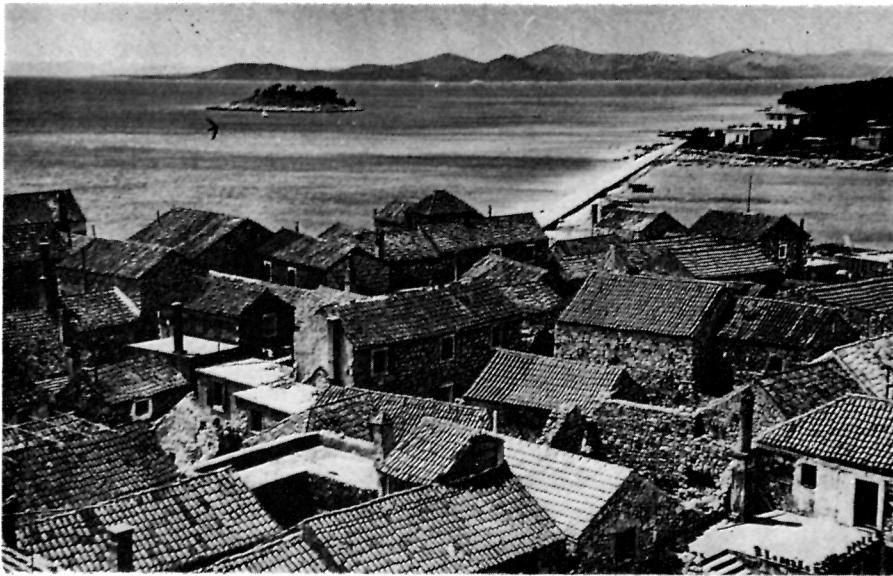
1 Sutivan

2 Primošten

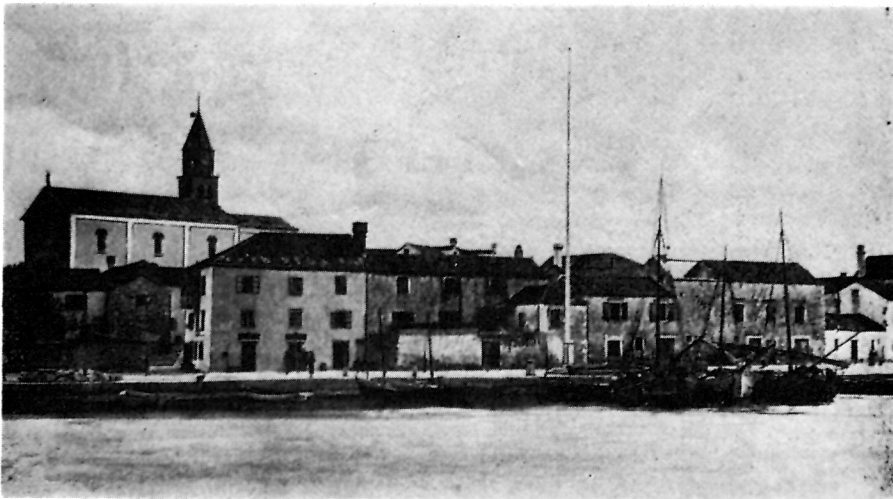

3 Supetar

4 Pakoštane

5 Biograd

6 Milna

7 Vrboska

Glavni urbani pečat primorskim naseljima ipak nisu dale te tradicionalne stambene kuće, već one bogatije i reprezentativnije, građene po gradskome tipu u luci, na obali. One tvore lice tih slikovitih gradića, uz druge javne građevine. Ta je urbanizacija posljedica određenog stupnja civilizacije, socijalnog osjećaja zajednice i izravnih dodira s ostalim svijetom, posebno s drugim gradovima. Ali tradicija i prirodni okoliš dali su svakom tom naselju osebujni izgled, udaljen od svih kalupa.

Istaknutije i reprezentativnije privatne i javne kuće grade se kao odraz svijesne želje za urbanim izgledom naselja, stoga na istaknutim i vidnim položajima. Naročito idealan takav položaj, otvoren slobodnim vizurama jest onaj u mjesnoj luci. I u većim starijim mjestima luka je postala urbanističko središte tek u prošleme stoljeću, kada su se porušile gradske zidine, koje su je do tada tek periferno dodirivale. Stoga se ta naselja radijalno šire u luke prirodnoga zaljeva prema unutrašnjosti, gdje su manje reprezentativne kuće. Čak ako se naselje nalazi izolirano na otočiću ili poluotoku, razlikuje reprezentativnu stranu prema zaštićenom pristaništu i drugu sporednu (Trogir, Korčula i dr.).

Drugo urbano središte nastaje na trgu pred crkvom. Iako najuočljivija i najreprezentativnija građevina u mjestu, crkva se rijetko nalazi u samoj luci, već je bliža središtu mjesta.

Reprezentativnosti građevina pridonosi bolja obrada kamena, unajmljivanje profesionalnih graditelja i zidara, ali se toj težnji reprezentativnosti (i kopiranjem sličnih građevina u Italiji) podliježe ne samo žbukanjem lijepih kamenih površina kuća već i šarenim bojenjem ožbukanih, pa čak i neožbukanih kuća.

Primorska se bogatija kuća, često s istaknutim stilskim oznakama, sastoji od prostranoga podruma, u kojemu su gospodarske sprave, ali i dućani, radionice ili uredski prostori, i od dva kata. Pojavljuju se i istureni balkoni sa željeznim ukrasnim ogradicama, dok je vanjsko stepenište sa sularom rijetko na samoj obali. Katkada je uz kuću i terasa, koja ima pod sobom konobu ili cisternu, a nad sobom odrinu vinove loze.

Nekim mjestima posebnu karakteristiku pruža starija plemićka palača u luci, ili pak neko utvrđenje ili utvrđeni dvorac (tvrđava u Komiži, kule u Pučišćima, utvrđene palače u Kaštelima).

Sjedišta općinskih, sudskih, carinskih, lučkih i ostalih ustanova u vrijeme austrijske uprave predstavljaju se istaknutijim zgradama na obali. Neke od njih još ponavljaju ukrasne barokne volute nad pročeljima.

Kavana i gostionica uobičajeni su također na obali, a hoteli su vrlo rijetki. Svako mjesto ima i ložu za prodaju ribe, a neka i izdvojenu zgradu klaonice na žalu izvan luke.

Razvitkom i unapređivanjem poljoprivrede podižu se u luci specifične građevine zadružnih vinarija (Bol), uljare (Povlja), a u nekim mjestima i prvi industrijski pogoni, poput tvornica sardina (Komiža, Stari grad i dr.) ili klesarski pogoni (Pučišća). Posebnu slikovitost gotovo svih tih primorskih mjesta davali su mnogobrojni mlinovi vjetrenjače. Nalazili su se na kraju luke, na rtu, a nestali su početkom ovoga stoljeća.

Glavni urbanistički element redovito je župna crkva, odnosno crkveni zvonik. Veličina, ukras i oprema crkve nadmašivali su redovito broj stanovnika naselja i njihovu ekonomsku moć. Stoga velike i reprezentativne župne crkve građene ili dograđivane u XVIII i XIX stoljeću na mjestu ranijih malenih, dominiraju i malim naseljima. Zvonici su gotovo svi tradicionalnog renesansnog dalmatinskog tipa pod mletačkim utjecajem, zatvoreni, s otvorima u posljednjem katu.

Na crkvenome trgu nalaze se i druge istaknutije zgrade: toranj za sat, ako nije na crkvenome zvoniku, župni ured, bratimska kuća i škola. Taj je prostor redovito zasađen stablima, s kamenim klupama, pa služi kao mjesto sastajanja i crkvenih ceremonija.

Mjesno groblje obično je slikovito smješteno na obližnjemu brežuljku ili na rtu luke, zajedno sa starijom crkvicom, zasađeno čempresima. Organiziranost i urednost tih kamenih grobišta odraz su društvene i izrazito urbane svijesti mještana, za razliku od priprostih i zapuštenih groblja u unutrašnjosti Dalmacije.

Odras društvene svijesti i samopomoći su i zadružne zgrade (blagajne) i dom sa čitaonicom i sjedištem kulturnih, humanih i patriotskih društava.

Mjesna cisterna s velikim obzidanim naplavom za vodu dominirala je slikom svakoga gradića. To je ujedno bilo mjesto sastanaka žena i djevojaka koje su odlazile po vodu.

Glavni urbanistički akcent dalmatinskih primorskih naselja, koji im ujedno daje i osebujnu karakteristiku, jest izgrađena luka i njezini uređaji. Samo u rijetkim još neurbaniziranim primorskim selima srećemo kuće do žala ili usuhu zidanu obalu. Dalmatinske luke, pa i one malih mjesta, gradile su se uglavnom u prošleme stoljeću, bilo na inicijativu državne vlasti, bilo naporom mještana. Bilo je to uglavnom u doba privrednog prosperiteta i žive pomorske trgovine. Luke su služile i pristajanju razvijene linijske putničke plovidbe koja je povezivala kopnena i otočna mjesta od Trsta do Kotora, u vrijeme kada cestovni promet gotovo nije ni postojao. Tada su luke proširivane, produbljivane, obzidavane velikim kamenim tesancima, opskrbljene stupovima za vezivanje, manjim pristaništem (mulom) za brodove i zaštićene lukobranom sa zaštitnim zidom i nasipom kamenih blokova za zaštitu od valova izvana (porporelom).

U lukama su postojali petrolejski javni fenjeri, na željeznim stupovima ili konzolama, koji su se održali sve do pojave elektrike poslije oslobođenja. Obala je često bila zasađena nekim lokalnim stablima, obično murvama ili »koščelama«, koja su se mnogo skladnije uklapala u taj urbanistički ambijent od danas forsiranih palma.

Unutar same veće uvale obično postoji manji zaštićeni dio za sklanjanje ribarskih lađica (mandrač), a iza lukobrana ili s druge, nepodzidane strane uvale, nalazi se istezalište lađa, a negdje i manje brodograđilište (Milna npr.).

Promatrana urbanistički u cjelini, naša primorska naselja pokazuju u silueti tri tipa:

Prva su izlazito ravna i izdužena, s dominantnom vertikalom zvonika župne crkve (Biograd, Kaštela, Supetar, Makarska, Starigrad i dr.).

8 Komiza

Druga su brežuljkastog oblika s okomicom crkvenoga zvonika na vrhu (Primošten, Rogoznica, Metković, Korčula, Vrboska i dr.).

Treća su položena na padini, pa im se silueta stapa s pozadinom vinograda i maslinika (Pučišća, Povlja, Hvar, Jelsa i dr.).

Urbanistički je jednako važan, iako manje uočljiv, tlocrtni plan naselja i luka. On ili oblikuje kompaktnu aglomeraciju na otočiću ili poluotočiću (Biograd, Primošten, Krapanj, Trogir, Vranjic, Vrboska, Korčula i dr.); ili najčešće tvori polumjesec oko unutrašnjega dijela prirodne luke (Supetar, Sutivan, Milna, Pučišća, Hvar, Starigrad, Jelsa, Vis); ili se pak u liniji proteže duž obale (Kaštela, Makarska).

Primorska naselja o kojima govorim nisu nastala, koliko nam je poznato, kao rezultat nekih urbanističkih planova. Ona su plod kolektivnog djelovanja, života i određenog pogleda na svijet njihovih stanovnika, stanovnika ovoga naroda i ove pokrajine. U njima stoga nema ishitrenih i individualnih urbanističkih rješenja; rijetko čak i građevnih. Odras su života društva koje je s mukom izborilo mjesto pod suncem i životni standard, trijeznog i radinog društva, logičnog i štedljivog u svakome činu, ali ipak s osjećanjem za red, za sklad, za lijepo i slikovito.

U čemu je privlačna ljepota primorskih naselja: malenih i onih većih? U mnogim elementima sretno udruženima međusobno. Stanovnik primorja se ne bori s pejzažem, već se udružuje s njime, prilagođuje mu se, pa njegovo naselje pridonosi okolišu, jednako kao što okoliš pridonosi njemu.

Plemeniti i trajni materijal kamena sam po sebi ne dopušta improvizacije, kratkotrajna rješenja, rad na brzinu, već smirene i zrele dalekovidne rezultate.

Urbanistička zrelost nekoga mjesta ne očituje se toliko u individualnim stambenim kućama, koliko u zajedničkim pomoćnim objektima. A baš svi ti pomoćni objekti, koji su u suvremenoj izgradnji naselja neusklađeni dodatak, urbanističko nužno zlo i obično nagrda naselja, u naseljima prošlih stoljeća, sve do prije pedesetak godina, oblikovani su ne dotjerano, ali funkcionalno i ujedno skladno; uklopljeni su ne kao višak i smetnja urbanističkoj cjelini, već kao njezino upotpunjenje, kao njezino obogaćenje.

Stoga dok promatramo te malene naše primorske gradiće, ta slikovita mjestanca, njihove lijepo i razumno oblikovane luke, linije kuća na obali s težnjom umjerene dopadljivosti, isticanje glavnoga akcenta naselja vitkim zvonikom, misli na konačno povlačenje od radosti i tegoba života obližnjim brežuljkom s čempresima gdje je smješteno posljednje počivalište, ne možemo se oteti dojmu da su to raznolika i neponovljiva ostvarenja jednog zrelog, svjesnog i osjećajnog kolektivnog urbanizma.

Današnji ekonomski progres i ponovni razvitak tih naselja, nakon duže stagnacije, nije na žalost ostvario jednake urbanističke kvalitete, zacijelo baš zbog nedovoljne kolektivne svijesti stanovnika, u kojih je, u eri potrošačke civilizacije, časoviti i osobni interes najčešće prevladavao pred kolektivnim i trajnim, a urbanizam kao općedruštvena disciplina još uvijek je u zaostatku za životom koji buja.

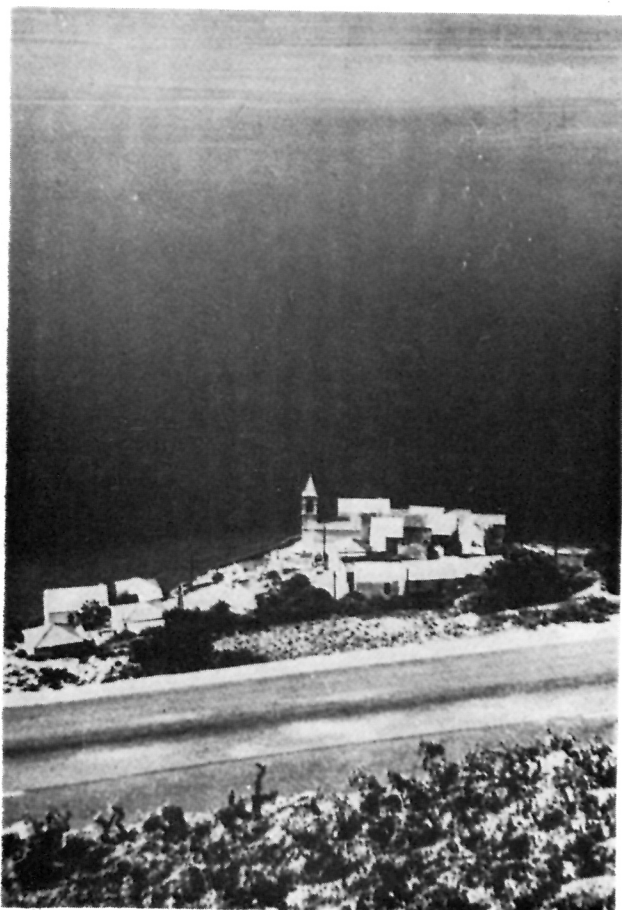
Summary

AESTETIC AND FUNCTIONAL ASPECTS OF DALMATIAN COASTAL SETTLEMENTS

Dalmatian coastal settlements either on land or on islands (except prominent towns which are not discussed) were founded mainly in the 16th century, under particular historical and economical conditions. Most of medieval settlements were built inland further from sea for better security and because of an agricultural and cattlebreeding economy. In front of penetrating Turks refugees from Dalmatian »Zagora«, Bosnia & Hercegovina, were finding shelter in the surroundings of Venetian Dalmatia. During the period of the Turkish-Venetian wars in 17th century they were fleeing to islands as well. New settlements arose in protected valleys, on land and on islands, because danger was no longer a threat from the sea. The natives of the neighboring inland settlements were leaving their places and inhabiting together with newcomers coastal settlements and being entirely independant or having a certain dependancy on a noble fortified castle.

During the period of Venetian management these settlements were just living from hand to mouth, due to limited free commerce which was carried through by Venice. With trade liberated in the 18th century their naval commerce was developing and with that a commercial fleet of sailing-vessels. Napoleon wars and Russian-English blockade were destroying that trade and nautics so that in the time of Austrian management in the 19th century Dalmatia was in a very bad economical condition also because of the competition of steam vessels to the sailing-boats. Development of the coastal settlements was stagnating. In the 1870's phylloxera was destroying the French vineyards so that Dalmatian wine was in demand to be imported to France. Central-Dalmatian agriculturists were felling olive trees and started to cultivate and plant grape vine on every piece of land. It suddenly yielded an economical prosperity (yearly 1,300.000 wine hl was exported) and with the development of harbour settlements. Then due to the appearance of sickness in the grape vine towards the end of the century even in Dalmatia vineyards and the first world war which completely destroyed that trade, the inhabitants of the islands massively immigrate to America. From then, settlements significantly recessed in a demografically decline. Only recently due to reparments of the roads, water pipe line being installed together with electricity and development of turis and partly industrial trade in recent times have again brought a new impetus in the rapid development of these settlements.

Urbanistic development of settlements has been following social and economic raise and falls. In native and new coastal settlements existed the old local and a common Mediteranian building and urbanistic tradition. Newcomers from the inland brought their continental characteristic Dinarian building tradition. In the periods of naval development, by the end of 18th, and especially by the end of 19th century, contemporary and progressive influence was visible from the neighbouring and other foreign cities on the development of our settlements. Continental factor has been most visible in more modest house dwelling, particularly in that from 16th till the 18th century. The influence of the local coastal traditions

9 Pisak

and common broader civilisation and prosperity were reflected in bigger and more representative private and public buildings and general urbanistic conceptions.

The main center of the coastal settlement became the small harbour and the square in front of the parrish-church. The settlement has its representative facade locking on the harbour of facing the harbour. There have been buildings of institutions, commercial buildings from oil factories, wineries, wind-mills and first industries. The harbour has been built orderly to be functional with the wharf, pier, small port for fishing boats, and light house. The parrish-church steeple dominates the silhouette of the settlement. The church has regularly been situated within a settlement, and besides there has been a parochial office, school, and other social institutions.

A markedly urbanistic attribute of the settlement gave float of rain water for a local reservoir and a picturesque cemetery on the cape or hill.

The urbanistic value beauty of smaller coastal Dalmatian settlements is in their adequateness to unique panorama, the function of all buildings, the solidness of the stone material used for buildings, the sense of harmony and neatness and the collective urbanistic consciousness of their inhabitants. Unfortunately, the prosperity of those settlements today hasn't been accompanied by equivalent urbanistic quality.